

Tadeusz Banaszek (Kielce)

Udział wojska w przysposobieniu wojskowym w Kielcach w II Rzeczypospolitej

Wojsko Polskie w okresie II Rzeczypospolitej oprócz wypełniania zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa państwa wniosło duży wkład w rozwój kultury, oświaty, sportu oraz gospodarki. Miało też istotny udział w przysposobieniu wojskowym i wychowaniu fizycznym młodzieży oraz przy tworzeniu organizacji paramilitarnych. Artykuł jest próbą przedstawienia udziału garnizonu kieleckiego w prowadzeniu przysposobienia wojskowego (PW) na terenie miasta.

W okresie II Rzeczypospolitej władze państwowe rozpoczęły realizację programu pod hasłem „Naród pod bronią”. Zakładał on przysposobienie do obrony niepodległego państwa jak najliczniejszej rzeszy społeczeństwa. W rozumieniu władz wojskowych celem przysposobienia wojskowego miało być wychowanie obywatelskie, wychowanie fizyczne i szkolenie wojskowe, którego priorytetem było przygotowanie obywateli do służby wojskowej i służby w oddziałach pomocniczych na wypadek wojny¹.

W pierwszej połowie lat dwudziestych zdecydowano się na realizację modelu przysposobienia wojskowego polegającego na pozostawieniu organom państwowym (wojsku) tylko roli ogólnokierowniczej i kontrolującej, a całą pracę fachową sędowano na organizacje społeczne i szkołę. Pozwalało to aktywizować społeczeństwo oraz odciążało budżet państwa.

1 grudnia 1922 r. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Minister Spraw Wojskowych wydali rozporządzenie w sprawie organizacji przysposobienia wojskowego w szkołach średnich i zawodowych². Zadania PW to: „szkolenie wojskowe młodzieży w wieku przedpoborowym, szkolenie młodzieży poborowej, która otrzymała odroczenie lub została zaliczona do nadkontyngentu, utrzymanie gotowości i sprawności wojskowej oficerów, podoficerów i szeregowych rezerwy, przygotowanie wszystkich pozostałych obywateli do pełnienia służby w dziedzinach związanych z obroną państwa”. Określało ono także wytyczne odnośnie przysposobienia wojskowego prowadzonego w szkołach: kształtowanie tężyzny fizycznej, aktywności społecznej, postawy karności wobec państwa. Rozporządzenie dawało możliwość organizowania w szkołach ochotniczych hufców szkolnych PW. Uprawnienia do pracy w hufcach zyskiwali wyłącznie

1 P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 1927–1939*, Warszawa 2000, s. 11, 12.

2 Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 15 stycznia 1923 r., poz. 2.

instruktorzy związani z wojskiem (oficerowie służby czynnej i rezerwy lub przeszkolone przez wojsko osoby cywilne), przyjmowani na to stanowisko za zgodą powiatowych komendantów uzupełnień. Przygotowanie do obrony kraju w hufcach odbywało się w szkołach ogólnokształcących w klasach VI i VII, kolegiach nauczycielskich w trakcie kursu III i IV, a w szkołach średnich zawodowych w klasach II i III. Po reformie szkolnictwa, przeprowadzonej przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Janusza Jędrzejewicza, od lipca 1932 r. prowadzono je w III i IV klasie gimnazjum ogólnokształcącego oraz na kursach I i II liceum i szkół równorzędnych. W 1923 r. na terenie Okręgu Korpusu Nr X, w którego składzie znajdował się także garnizon kielecki, działało 14 hufców pw, skupiających 724 uczniów. W tym w Kielcach działały dwa hufce, zrzeszające 106 członków³.

Spośród 584 tys. przedpoborowych młodzieży męskiej w wieku 17–19 lat w 1935 r. tylko 192 tys. (około 33%) zostało objętych PW⁴. W połowie lat 30. XX w. przez hufce szkolne przechodziło ponad 51 tys. młodzieży, tj. 27% ogółu szkolonych w zakresie PW przedpoborowych. Znacznie więcej, bo około 73%, odbywało zajęcia PW w ramach organizacji młodzieżowych i paramilitarnych (Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Strzelecki, Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych, Komitet Społeczny Przysposobienia Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju, Związek Młodzieży Wiejskiej, Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych, Związek Młodzieży Katolickiej, Młodzież Powstańcza, Związek Skautów Żydowskich)⁵.

W roku 1927 utworzono Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (WF i PW), a w terenie wojewódzkie, powiatowe i miejskie komitety.

Minister spraw wojskowych w celu odpowiedniego kierowania pracami w zakresie Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego podzielił obszar kraju na okręgi, rejony dywizyjne, komendy obwodowe oraz komendy powiatowe (miejskie) PW.

Dowódca 2 Dywizji Piechoty Legionów (2 DP Leg.) posiadał uprawnienia w stosunku do personelu wojskowego PW na terenie rejonu dywizyjnego takie same, jak w stosunku do podległych jednostek wojskowych. Sprawował nadzór nad całokształtem pracy WF i PW, wydawał niezbędne zarządzenia w tej dziedzinie. Brał udział w pracach Wojewódzkiego Komitetu WF i PW oraz reprezentował władze wojskowe wobec państwowych instytucji samorządowych i społecznych oraz stowarzyszeń PW.

Komendant Rejonu PW 2 DP Leg., podlegający bezpośrednio dowódcy dywizji, kierował pracą WF i PW na podstawie jego wytycznych oraz dyrektyw Okręgowego Urzędu WF i PW Dowództwa Okręgu Korpusu X (DOK). Współdziałał z organami

3 J. Wojtycza, *Przysposobienie wojskowe w odrodzonej Polsce do roku 1926*, Kraków 2001, s. 115

4 J. Kęsik, *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*, Wrocław 1998, s. 83, 84.

5 Tamże, s. 86, 87.

władz państwowych, samorządowych i społecznych w sprawach dotyczących WF i PW. Prowadził gospodarkę środkami pieniężnymi i materiałowymi, a także sprawował nadzór nad ich celowym użyciem. Wchodził w skład Wojewódzkiego Komitetu WF i PW. Miał prawo przeprowadzania kontroli z ramienia przełożonych i Wojewódzkiego Komitetu WF i PW zużycia środków pieniężnych oraz inspekcji w zakresie prac WF i PW na terenie dywizji, a także wydawać doraźne zarządzenia. W skład Komendy Rejonu PW wchodził komendant – oficer w stopniu majora oraz personel pomocniczy – podoficer zawodowy, szeregowy oraz urzędnik. Rejon F i PW 2 DP Leg. stanowiły m.in. komendy obwodowe 2 PP Leg. i 4 PP Leg. Według podziału terytorialnego PW dokonanego przez ministra spraw wojskowych w 1929 r. Komenda Obwodowa 4 pułku obejmowała powiaty: Kielce, Jędrzejów, Iłża i Opatów⁶. Komenda Obwodowa PW 4 PP Leg. wg podziału z października 1936 r. obejmowała komendy Miasto Kielce i powiatowe: Kielce, Jędrzejów, Pińczów, Stopnica⁷.

Komendant Obwodu PW przy 4 PP Leg. był organem dowódcy pułku w pracy WF i PW na obszarze powiatów stanowiących obwód PW. Komendant PW miasta opracowywał szczegółowe plany organizacji, wyszkolenia i zaopatrzenia, prowadził WF, współdziałał z władzami administracyjnymi i szkolnymi (dyrekcje szkół i inspektoraty szkolne), instytucjami samorządowymi i społecznymi, Miejskim Komitetem WF i PW oraz zarządami organizacji i stowarzyszeń WF i PW. Prowadził również ewidencję prac, sprzętu ćwiczebnego oraz członków PW. Przedstawiał dowódcy pułku za pośrednictwem komendanta obwodowego PW wnioski w sprawach przyjmowania i zawierania kontraktów z instruktorami personelu kontraktowego (oficerami i podoficerami oraz osobami upoważnionymi przez władze wojskowe do prowadzenia WF i PW). Wchodził w skład Miejskiego Komitetu WF i PW. Komendantowi miejskiemu podlegały bezpośrednio wszystkie jednostki PW działające na obszarze miasta. Komenda Miejska PW składała się z komendanta- oficera w stopniu porucznika lub kapitana, personelu instruktorского (dwóch podoficerów zawodowych) oraz personelu pomocniczego.

Oficerowie będący komendantami WF i PW w miastach (powiatach) mieli decydujący wpływ na prace komitetów WF i PW, których zadaniem było koordynowanie działań na odpowiednim do ich kompetencji terenie. Wojsko wobec tego mogło wpływać na funkcjonowanie organów administracji i samorządu. Komendanci miejscy (powiatowi) opracowywali trzyletnie plany inwestycyjne dotyczące obiektów szkoleniowych i sportowych, sporządzali zapotrzebowania na broń,

6 Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (WBH-CAW), Dziennik Rozkazów MSWojsk. Dodatek tajny nr 8 z 29 października 1932 r.; Archiwum Państwowe w Kielcach (APK), Urząd Wojewódzki Kielecki 1919–1939 (UWK I), sygn. 7848, k. 60.

7 WBH-CAW, Dziennik Rozkazów MSWojsk., dodatek tajny nr 7 z dnia 8 października 1936 r.

umundurowanie, sprzęt szkoleniowy i decydowali o ich zakupie. Kontrolowali także budżet komitetów miejskich (powiatowych). Spełniali zatem ważną rolę w koordynowaniu działań władz wojskowych i cywilnych na tym szczeblu⁸.

Tabela 1. Komendanci przysposobienia wojskowego komend rozmieszczonych w garnizonie Kielce

Nazwa komendy PW	Komendant
Komenda Rejonu PW 2 DP Leg.	mjr Stanisław Stawarz
Komenda Rejonu PW Konnego 2DP Leg.	mjr Lucjan Szymański
Komenda Obwodowa PW Nr 4	kpt. Stanisław Jędruch kpt. Tadeusz Konasiewicz
Komenda PW Kielce-Powiat	por. Mieczysław Przedpełski kpt. Wacław Kotołowski
Komenda PW Kielce-Miasto	kpt. Hubert Klemens kpt. Adam Pasiewicz kpt. Jan Ostachowski

Źródło: APK, UWK I, sygn. 7876, k. 230; sygn. 7865, k. 19; 7883, k. 696, 697; Akta miasta Kielce (AmK), sygn. 2626, k. 9; WBH-CAW, 2 DP Leg., sygn. I.313.2.44

Pierwsze próby zorganizowania w Kielcach instytucji odpowiedzialnej za prowadzenie WF i PW podjęto w styczniu 1924 r. DOK X wydało wówczas tajny rozkaz nr 56/23, który nakazywał oficerom instrukcyjnym pułków tworzenie powiatowych komitetów WF i PW na podległym im terenie⁹. Władze wojewódzkie pozytywnie odniosły się do wytycznych określonych rozkazem. Zadeklarowały pomoc w organizowaniu komitetów. Jednocześnie wskazały na brak unormowań prawnych, które określały zakres i charakter komitetów. Taki stan wg władz wojewódzkich uniemożliwiał podjęcie przez nie działań mających na celu wspieranie idei WF i PW w terenie¹⁰.

14 listopada 1924 r. Prezydium Rady Naczelnej powierzyło dowódcy 2 DP Leg. gen. bryg. Aleksandrowi Łuczyńskiemu zadanie zorganizowania w województwie kieleckim Wojewódzkiego Komitetu WF i PW oraz niezwłoczne organizowanie powiatowych i miejskich komitetów. 21 grudnia 1924 r. ukonstytuowało się Prezydium Wojewódzkiego Komitetu WF i PW w Kielcach, na którego czele stanął gen. Łuczyński¹¹. W 1929 r. został sprecyzowany udział wojska w pracach komitetów WF i PW. W skład Wojewódzkiego Komitetu WF i PW w Kielcach z ramienia władz wojskowych wchodził: w imieniu dowódcy Okręgu Korpusu Nr X dowódca

8 P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd...*, s. 88.

9 I. Ciosek, *Rola instytucji państwowych, samorządowych i organizacji społecznych w rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Kielcach (1918–1939)*, Kielce 2004, s. 33.

10 APK, UWK I, sygn. 7869, t. I, k. 5.

11 I. Ciosek, *Rola instytucji...*, s. 34, 35.

2 DP Leg., rejonowy komendant PW 2 DP Leg., a także delegaci dowództw okręgów korpusów nr I, IV i V, których teren obejmował województwo kieleckie¹². 27 stycznia 1929 r. utworzono Miejski Komitet WFiPW w Kielcach, którego przewodniczącym został prezydent miasta Paweł Gettel, zastępcą mjr Adam Lewicki, a sekretarzem kpt. Józef Lenda¹³.

System prowadzenia działalności szkoleniowej przysposobienia wojskowego oparto na systemie wojskowym, tworząc zwarte pododdziały – jednostki przysposobienia wojskowego.

Podstawową jednostką była drużyna, składająca się z 9 do 17 członków o zbliżonym poziomie wyszkolenia. Dwie do pięciu drużyn tworzyły pluton, trzy do pięciu plutonów składało się na kompanię PW¹⁴. Stosownie do kryteriów wieku, poziomu wykształcenia ogólnego uczestników szkolenia i ich stosunku do służby wojskowej, przysposobienie wojskowe podzielono na: przysposobienie młodzieży szkolnej, młodzieży akademickiej, młodzieży pozaszkolnej przedpoborowej, rezerwistów, kobiet i innych kategorii.

Przysposobienie wojskowe w szkołach średnich, seminariach nauczycielskich i szkołach zawodowych miało na celu przygotowanie młodzieży do służby wojskowej, jako przyszłych kandydatów na oficerów rezerwy i oficerów zawodowych. Komendanta hufca szkolnego mianowały władze wojskowe spośród oficerów służby czynnej bądź spośród nauczycieli o odpowiednich kwalifikacjach wojskowych lub przeszkolonych oficerów rezerwy. W hufcach szkolnych zgodnie z założeniami realizowano program wyszkolenia podstawowego szeregowca piechoty z cenzusem. W pierwszym roku szkolenia odbywały się zajęcia odpowiadające szkoleniu rekruckiemu. Podczas drugiego roku szkolenia, obejmującego rok szkolny i obóz letni, uczniowie zdobywali II stopień przysposobienia wojskowego¹⁵.

Zgodnie z wytycznymi władz wojskowych przysposobienie wojskowe obejmowało trzy obszary: wychowanie obywatelskie, wychowanie wojskowe i wyszkolenie wojskowe (w tym wychowanie fizyczne). W tabeli 2 przedstawiono przedmioty szkolenia w hufcach szkolnych PW wraz z liczbą godzin. W ciągu dwóch lat szkolenie obejmowało 310 godzin zajęć, na które składały się cztery przedmioty. Osobom, które uzyskały I stopień PW, miały opinię zdyscyplinowanych i osiągały dobre wyniki w szkoleniu, przysługiwało pierwszeństwo podczas naboru do szkół podoficerskich. Żołnierzom posiadającym II stopień PW skracano służbę wojskową o trzy miesiące. Do najbardziej aktywnych hufców męskich PW na terenie Kielc w 1926 r. należały m.in.: Hufiec Gimnazjum im. J. Śniadeckiego, Hufiec Gimnazjum im. M. Reja, Hufiec Szkoły Handlowej i Hufiec Państwowego Seminarium Nauczycielskiego¹⁶. Hufce szkolne zrzeszały także dziewczęta. Żeńskie hufce szkolne działały w: Gimnazjum im. A. Mickiewicza, Gimnazjum im.

12 APK, UWK I, sygn. 7848, k. 60.

13 I. Ciosek, *Rola instytucji...*, s. 39.

14 WBH-CAW, Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych, sygn. I.302.4.1471, k. 8.

15 Tamże.

16 I. Ciosek, *Rola instytucji...*, s. 79.

Błogosławionej Kingi, Seminarium im. Królowej Jadwigi, Szkole Rzemiosł Księżych Salezjanów i Szkole Handlowej¹⁷. W tabeli 3 przedstawiono hufce szkolne PW działające w Kielcach w czerwcu 1932 r. Ich liczebność wynosiła 196 mężczyzn i 236 kobiet, zrzeszonych w dziewięciu szkołach.

Tabela 2. Przedmioty szkolenia przysposobienia wojskowego w hufcach szkolnych wg wytycznych wyszkolenia ogólnego na rok szkolny 1936 /1937

Przedmiot	I rok szkolenia- liczba godzin	Procent	II rok szkolenia- liczba godzin	Procent
Wychowanie fizyczne	11	10,8	56	26,7
Strzelectwo	39	38,6	41	19,6
Walka	33	32,8	91	43,5
Służba	18	17,8	21	10,2
Razem	101	100	209	100

Źródło: WBH-CAW, 2 DPLe., sygn. I.313.2.44

Tabela 3. Hufce szkolne przysposobienia wojskowego w Kielcach w czerwcu 1932 r.

Nazwa szkoły	Liczba ćwiczących mężczyzn	Liczba ćwiczących kobiet
Gimnazjum im. M. Reja	59	
Gimnazjum im. J. Śniadeckiego	29	
Gimnazjum im. św. S. Kostki	44	
Gimnazjum im. A. Mickiewicza		47
Gimnazjum im. Błogosławionej Kingi		80
Seminarium im. Królowej Jadwigi		48
Szkoła Rzemiosł Księżych Salezjanów		21
Gimnazjum Żydowskiej Gminy Wyznaniowej	21	
Szkoła Handlowa	43	40
Razem	196	236

Źródło: APK, UWK I, sygn. 7885, k. 24, 7887, k. 177

¹⁷ Tamże, s. 80.

Tabela 4. Organizacje i kluby prowadzące przysposobienie wojskowe w Kielcach w 1937 r.

Nazwa organizacji	Liczba ćwiczących mężczyzn	Liczba ćwiczących kobiet
Związek Harcerstwa Polskiego	520	265
Związek Podoficerów Rezerwy	102	
Przysposobienie Wojskowe Leśników	49	
Przysposobienie Wojskowe Kolejarzy	143	
Przysposobienie Wojskowe Pocztowców	46	
Przysposobienie Wojskowe Kobiety		334
Hufiec Pozaszkolny Związku Strzeleckiego	86	
Hufiec Pozaszkolny przy fabryce „Ludwików”	42	
Związek Rezerwy „Śródmieście”	16	
Związek Rezerwy „Oleum”	59	
Związek Rezerwy „Kadzielnia”	85	
Związek Rezerwy „Ludwików”	22	
Związek Strzelecki „Granat”	110	74
Związek Strzelecki „Ludwików”	89	76
Związek Strzelecki „Kielce”	38	36
Kolejowe Przysposobienie Wojskowe	199	13
Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”	32	17
Żydowski Klub Sportowy „Makabi”	62	62
Kieleckie Towarzystwo Cyklistów	59	
Razem	1759	877

Źródło: APK, UWK I, sygn. 7853, k. 341

Ważnym elementem szkolenia PW były obozy letnie, których celem było podniesienie sprawności fizycznej uczestników, wyszkolenie instruktorów i ich pomocników organizujących PW w szkołach i organizacjach społecznych. Kadra instruktorska na obozach składała się z oficerów i podoficerów Wojska Polskiego, delegowanych przez jednostki wojskowe. Czas trwania obozów wynosił pięć tygodni¹⁸. Obozy PW, w których uczestniczyli uczniowie hufców szkolnych z Kielc, organizowane były na terenie Okręgu Korpusu Nr X, m.in. w miejscowościach: Spas, Skole, Terło-Smolnica, Zelemianka. W Kielcach w dniach od 15 lipca do 12 sierpnia 1934 r. zorganizowano czterotygodniowy obóz WF i PW kobiet, który

18 *Obozy przysposobienia wojskowego*, red. M. Kaliński, Warszawa 2002, s. 19–27; P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd...*, s. 110, 111.

niał na celu szkolenie instruktorek ćwiczeń cielesnych. Dwunastodniowe obozy PW hufców pozaszkolnych II stopnia odbyły się w Kielcach w październiku i listopadzie 1938 r. Uczestniczyło w nich 310 osób¹⁹.

Najbardziej spektakularną działalnością propagandową komitetów i komend PW było organizowanie świąt WF i PW. Jak określały wytyczne władz wojskowych, święto „miało na celu sprawdzian nastrojów i dążności miejscowych kół społeczeństwa w kierunku fizycznego odrodzenia i wojskowego przygotowania narodu do obrony kraju²⁰”. Święto było przygotowywane przez komitety PW i z pomocą wojska.

Program świąt w poszczególnych latach zasadniczo był podobny. W dniach 27 i 28 maja 1933 r. po raz pierwszy zorganizowano święto WF i PW powiatu kieleckiego. Na jego program składał się m.in. „marsz gwiazdzisty” oddziałów z terenu powiatu na miejsce zbiórki na pl. Wolności w Kielcach. Podczas zbiórki meldunek od oddziałów PW przyjął mjr Jan Łopuszański z 2 DP Leg. Następnie uczestnicy udali się na stadion Wojskowego Klubu Sportowego 4 PP Leg., gdzie przeprowadzono zawody strzeleckie i sportowe, próby sprawnościowe i strzeleckie na Państwową Odznakę Strzelecką. Drugiego dnia odbyły się pokazy wzorowej lekcji gimnastyki, tańców ludowych, zawody w posługiwaniu się maską przeciwgazową, bieg przez płotki oraz skok o tyczce²¹.

W 1937 r. święto PW miasta Kielce obchodzone było w dniach 22, 23, 26, 29 i 30 maja.

Podczas święta zorganizowano m.in. zawody strzeleckie hufców szkolnych i organizacji pozaszkolnych, zawody marszowe, kolarskie, pokazy gimnastyczne. Odbyło się również nabożeństwo i defilada²². Świąta WF i PW miały odpowiednią oprawę propagandową. Udział oficerów oraz władz, uroczyste zbiórki i msze, przemarsze przez miasto z orkiestrą wojskową oraz przyznawane nagrody i odznaczenia podkreślały znaczenie, jakie władze państwowe nadawały WF i PW.

Pomimo widocznego zainteresowania władz problematyką PW środki finansowe na ten cel były przeważnie niewystarczające. Przejawiało się to zarówno brakiem odpowiedniego sprzętu, jak również skromną bazą materialną²³. W sprawozdaniu miejskiego komendanta PW kpt. Jana Ostachowskiego za rok szkolny 1937/1938 znajdujemy informację o „braku pieniędzy w związku ze szczupłą subwencją miasta, nie pozwalającą na rozszerzenie prac WF i PW”. Komendant podkreślał także potrzeby w zakresie krytej hali sportowej, strzelnicy małokalibrowej, boisk i wielu innych urządzeń sportowych. Brak pieniędzy, zdaniem kpt. Ostachowskiego, był

19 APK, UWK I, sygn. 7846, k. 59; WBH-CAW, DOK Nr IV, sygn. I.371.4.158; *Korpus Przemyski*, Przemyśl 1928, s. 40–43.

20 APK, UWK I, sygn. 7848, k. 174.

21 I. Ciosek, *Rola instytucji...*, s. 50; APK, SPK I, sygn. 2235.

22 Tamże, s. 51; APK, AmK, sygn. 2631, k. 177.

23 Szerzej na temat finansowania Miejskiego Komitetu WF i PW zob. I. Ciosek, *Rola instytucji...*, s. 85–95.

powodem niezorganizowania wystarczającej liczby kursów WF oraz niesfinansowania uczestnictwa kieleckich sportowców w kursach instruktorskich prowadzonych przez Okręgowy Ośrodek WF w Przemyślu²⁴.

Oprócz ogólnego przysposobienia wojskowego w końcu lat 20. zaczęto sukcesywnie wprowadzać bardziej wyspecjalizowane formy szkolenia o charakterze paramilitarnym. Do specjalistycznych szkoleń PW zaliczyć należy m.in. Kolejowe Przysposobienia Wojskowe i Pocztowe Przysposobienia Wojskowe. Kolejowe Przysposobienie Wojskowe utworzone zostało 11 marca 1929 r. na podstawie rozkazu dyrektora Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

Oddziały Kolejowego PW tworzone na terenie stacji, węzła lub instytucji kolejowych. Realizacja programu zapewniała przygotowanie pracowników kolei na wypadek wojny oraz „wytrojenie tężyzny moralnej i fizycznej przy pomocy wychowania fizycznego i krzewienia sportów”. Oddział kielecki Kolejowego PW w 1937 r. liczył 199 mężczyzn i 13 kobiet. Kierowany był przez ppor. rez. Stanisława Jeżewskiego²⁵.

Celem Pocztowego PW, zorganizowanego w 1933 r., było przygotowanie pracowników i struktur Przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon do wypełniania zadań w okresie wojny. Na czele 43-osobowego oddziału Pocztowego PW w Kielcach stał w 1937 r. ppor. rez. Tadeusz Plinkiewicz²⁶.

W Kielcach działał również oddział Przysposobienia Wojskowego Leśników przy Tartaku Państwowym, skupiający w 1937 r. 49 osób. Oddziałem kierował kpr. rezerwy Wacław Brzozowski²⁷.

Należy także wspomnieć o Przysposobieniu Wojskowym Kobiet. Jego celem był rozwój wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego kobiet oraz przygotowanie instruktorek dla wojskowej pomocniczej służby kobiet na wypadek wojny. Koło Lokalne Przysposobienia Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju w Kielcach zostało zatwierdzone 13 kwietnia 1931r. przez Zarząd Przysposobienia Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju.

Przewodniczącą zarządu lokalnego koła została Wanda Paciorkowska, a zastępcą Kazimiera Grunert. W sierpniu 1933 r. działało w mieście osiem kół wymienionej organizacji, skupiając 322 członkiń. Ważnym wydarzeniem dla rozwoju WF i PW było zorganizowanie w Kielcach na terenie Stadionu Leśnego w lipcu 1934 r. Centralnego Obozu Wychowania Fizycznego Kobiet przez Państwowy Urząd WF i PW. Bardzo pozytywne oceny i opinie na temat organizacji obozu skłoniły władze do utworzenia w kolejnych latach w tym samym miejscu stałego Centralnego Obozu Wychowania Fizycznego Kobiet²⁸.

24 APK, AmK, sygn. 2632, k. 7.

25 Tamże, sygn. 2626, k. 10; *Status Organizacyjny Kolejowe Przysposobienie Wojskowe*, Warszawa 1927.

26 APK, AmK, sygn. 2626, k. 10.

27 Tamże.

28 A.E. Market, *Przysposobienie Wojskowe Kobiet (1922–1939)*, Warszawa 2002, s. 45; I. Ciosek, *Rola instytucji...*, s. 65–67.

Specyficznym przysposobieniem wojskowym było Przysposobienie Wojskowe Konne, organizowane w Polsce od 1928 r. Miało ono na celu przygotowanie przedpoborowych do służby w jednostkach kawalerii oraz utworzenie szwadronów kawalerii dywizyjnej („Krakusów”). W 1937 r. utworzono Komendę Rejonu Przysposobienia Wojskowego Konnego 2 DP Leg. z mjr. Lucjanem Szymańskim na czele. Komenda obejmowała powiaty: kielecki, jędrzejowski, iłżecki i opatowski. Ze względu na specyficzny charakter i wymagania Przysposobienie Wojskowe Konne rozwinęło się głównie na wsi. Chłopi i pracownicy rolni stanowili blisko 90% tej ochotniczej formacji, około 2% to służba leśna, a reszta to ziemianie.

Ćwiczenia specjalne „Krakusów” 2 DP Leg. odbywały się latem w 1938 i 1939 r. w obozie ćwiczeń Daleszyce²⁹.

Przysposobieniem wojskowym zajmowały się również stowarzyszenia i organizacje społeczne o charakterze paramilitarnym. Do najaktywniejszych należy zaliczyć: Związek Strzelecki, Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP), Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej oraz związki kombatanckie.

Związek Strzelecki, nawiązujący do tradycji krakowskiego „Strzelca” i lwowskiego Związku Strzeleckiego sprzed I wojny światowej, był organizacją uznawaną za dającą wzorcowy przykład współpracy wojska ze stowarzyszeniami przysposobienia wojskowego.

Pierwszy oddział Związku Strzeleckiego, liczący 250 członków, powstał w Kielcach 1 kwietnia 1920 r. Następnie 16 lipca 1921 r. zorganizowano oddział żeński, składający się ze 120 członkiń. Według starosty kieleckiego oddział żeński był dobrze zorganizowany. Na wysokim poziomie było prowadzone w nim szkolenie wojskowe³⁰. Jak przedstawiono w tabeli 5, liczebność Związku Strzeleckiego na terenie Kielc w 1934 r. wynosiła 616 osób, skupionych w pięciu oddziałach.

Tabela 5. Oddziały i liczebność Związku Strzeleckiego w Kielcach w 1934 r.

Nazwa oddziału	Data utworzenia	Liczba członków
Miasto Kielce I	1.04.1920 r.	250
Miasto Kielce II	16.07.1921 r.	120
Kielce „Granat”	14.02.1933 r.	86
Kielce „Granat” żeński	15.04.1933 r.	80
Kielce „Ludwików”	24.04.1933 r.	80
Razem		616

Źródło: D. Palacz, *Zarys dziejów Związku Strzeleckiego w powiecie kieleckim w latach 1920-1939*, „Studia Kieleckie. Seria Historyczna” 2004, nr 4, tab. 2, s. 81

29 J.S. Tym, *Przysposobienie Wojskowe Konne (1928-1939)*, Warszawa 2003, s. 54; WBH-CAW, Departament Kawalerii MSWojsk., sygn. I.300.30.185; 2 DP Leg., sygn. I.313.2.30.

30 APK, UWK I, sygn. 3205, k. 75.

W maju 1929 r. powstało w Kielcach Towarzystwo Przyjaciół Związku Strzeleckiego, które zostało zarejestrowane 22 marca 1930 r. W jego składzie znalazły się osoby reprezentujące środowiska urzędnicze, sądowe i wojskowe. Celem powołanego towarzystwa było roztaczanie opieki nad Związkiem Strzeleckim, niesienie mu pomocy materialnej i organizacyjnej³¹.

W 1922 r. zaczęto tworzyć Okręg Związku Strzeleckiego, składający się z ośmiu powiatów województwa kieleckiego. W zakładaniu Związku Strzeleckiego najważniejszą rolę odgrywali oficerowie WP, na których spoczywał główny wysiłek prac organizacyjno-szkoleniowych. Związek Strzelecki we współpracy z władzami wojskowymi organizował w latach 1924–1939 coroczne marsze szlakiem 1 Kompanii Kadrowej na trasie Kraków – Kielce. Dystans 122 km podzielony był na trzy etapy: Kraków – Miechów, Miechów – Jędrzejów i Jędrzejów – Kielce. Trzynastoosobowe drużyny, wystawiane przez Wojsko Polskie, Związek Strzelecki i inne organizacje, pokonywały trasę w ekwipunku wojskowym.

Przy okazji marszu dla społeczeństwa odbywały się przedstawienia teatralne, występy orkiestr, festyny i zabawy. Od 1927 r. nad właściwym przebiegiem marszu czuwały Obywatelskie Komitety Organizacyjne, w których skład wchodził przedstawiciele władz państwowych, wojskowych i naczelnich władz Związku Strzeleckiego. Na przykład w 1929 r. w komitecie znalazło się 200 osób, z wojewodą kieleckim Władysławem Korsakiem i dowódcą 2 DP Leg. gen. bryg. Aleksandrem Łuczyńskim na czele³².

Organizacją posiadającą duży dorobek w dziedzinie przysposobienia wojskowego był w Kielcach ZHP. W lutym 1924 r. Naczelnictwo ZHP zatwierdziło tymczasowy Zarząd Oddziału Kieleckiego, który obejmował działaniem powiaty: kielecki, włoszczowski, miechowski, jędrzejowski, stopnicki i pińczowski. W marcu 1924 r. Zarząd Oddziału Kieleckiego ZHP zgłosił akces do prac w Powiatowym Komitecie WF i PW w Kielcach. Kieleccy harcerze w 1926 r. zgrupowani byli w ośmiu drużynach, liczących łącznie 290 osób. Przewodniczącym Zarządu Oddziału Kieleckiego ZHP został w 1924 r. dowódca 2 DP Leg. płk Jerzy Łuczyński, a w 1928 r. dowódca 4 PP Leg. ppłk Stefan Jażdżyński. Funkcję sekretarza pełnił por. Franciszek Wilczyński i kpt. dyplomowany Leon Ombach³³. Wojsko aktywnie pomagało kieleckiemu harcerstwu w prowadzeniu PW, szkoleniu instruktorów i organizowaniu obozów. Na przykład w lipcu 1928 r. wojsko zorganizowało w Niwkach Daleszyckich (na bazie obozu ćwiczeń) obóz harcerski dla 80 uczestników – zastępowych i drużynowych. Obóz uroczyście otworzył gen. bryg. Jerzy Łuczyński, a kapelan garnizonu kieleckiego ksiądz ppłk Stanisław Cieśliński odprawił mszę

31 Tamże, sygn. 598, k. 249; sygn. 3205, k. 8.

32 D. Palacz, *Zarys dziejów...*, s. 86, 87; „Gazeta Kielecka” 1929, nr 54.

33 A. Rembalski, *Kalendarium harcerstwa na Kielecczyźnie 1911–1981*, Kielce 1982, s. 23–28; M. Jezierska-Ryczakowa, *Harcerstwo żeńskie na Kielecczyźnie w latach 1912–1939*, w: *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1928*, Kielce – Sielcia 1982, s. 32, 33; R. Mazur, *Harcerstwo męskie na Kielecczyźnie w latach 1912–1939*, w: *Z dziejów harcerstwa...*, s. 50; A. Rembalski, *Harcerstwo na Ziemi Kieleckiej do 1939 r.*, Kielce 2003, praca doktorska, s. 248, 249, 339–344.

świętą. Należy podkreślić, że w czasie trwania obozu, 17 lipca doszło do wypadku żołnierzy z 6 kompanii 4 PP Leg. – odłamki granatu ręcznego raniły oficera, pod-officera zawodowego i dwóch szeregowych. Harcerze uczestniczący w obozie udzielili szybkiej i fachowej pomocy poszkodowanym³⁴.

Duże zasługi dla harcerstwa kieleckiego wniósł st. sierż. Jan Szczygłowski, który uczestniczył w kilkunastu obozach jako instruktor wojskowy. W marcu 1934 r. w hufcu kieleckim ZHP wojsko zorganizowało kurs łączności³⁵.

W dniach 16 i 17 maja 1937 r. odbyły się uroczystości związane z 25 rocznicą utworzenia najstarszej drużyny harcerskiej – 1 Kieleckiej Drużyny Harcerskiej im. Dionizego Czachowskiego. Patronat nad imprezą objął gen. bryg. Juliusz Zulauf³⁶.

Dużą aktywność wojsko przejawiało w pomocy organizacjom i związkom kombatanckim. Po okresie walk o niepodległość weterani zaczęli tworzyć stowarzyszenia o charakterze regionalnym bądź środowiskowym. 9 lutego 1928 r. powołano Federację Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, którą tworzyły w 1934 r. aż 34 związki³⁷. Do najliczniejszych i najaktywniejszych związków kombatanckich działających w Kielcach należy zaliczyć: Związek Podoficerów Rezerwy, Związek Rezerwistów, Związek Oficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z rozkazem I wiceministra spraw wojskowych gen. Franciszka Fabrycego z 2 maja 1933 r. dotyczącego wytycznych pracy przysposobienia wojskowego rezerwistów, wojsko sprawowało ogólną kontrolę nad pracami Związku Rezerwistów i innych zrzeszeń, przydzielało oficerów służby czynnej na stanowiska kierownicze oraz udzielało pomocy poprzez przydział broni, amunicji i innego sprzętu, a także zezwoleń na użycie w pracach szkoleniowych strzelnic wojskowych i innych obiektów³⁸. Związek Rezerwistów w Kielcach posiadał oddziały: „Śródmieście”, „Ludwików”, „Kadzielnia” i „Oleum”. Program wyszkolenia oddziału Związku Rezerwistów Podokręgu Kieleckiego obejmował: wychowanie fizyczne, musztrę, wyszkolenie bojowe, służbę wewnętrzną, wychowanie obywatelskie, walkę granatami i wyszkolenie strzeleckie oraz organizację armii. Na przykład w ramach zajęć programowych ze Związkiem Rezerwistów w Kielcach w czwartym kwartale 1936 r. instruktor z 4 PP Leg. prowadził zajęcia dotyczące karabinów maszynowych oraz organizacji łączności.

15 sierpnia 1935 r. w uroczystości nadania sztandaru dla Związku Rezerwistów Ziemi Kieleckiej, którą celebrowano w kościele garnizonowym, uczestniczyli oficerowie 4 PP Leg. Związek Podoficerów Rezerwy korzystał z kasyna podoficerskiego 4 pułku, w którym odbywały się zebrania członków koła³⁹.

34 J. Hendler, *Przysposobienie wojskowo-obronne w harcerstwie kieleckim w latach 1912–1939*, Kielce 1987, s. 10, 11; „Gazeta Kielecka” 1928, nr 53, 54, 57.

35 J. Hendler, *Przysposobienie...*, s. 12.

36 *W XX-lecie harcerstwa kieleckiego 1912–1937. Jednodniówka*, Kielce 1937.

37 M. Jabłonowski, *Sen o potęgę Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Olsztyn 1998, s. 118–122.

38 Tamże, s. 283.

39 APK, AmK, sygn. 2626, k. 8, 10, 14; WBH-CAW, 4 ppLeg., sygn. I. 320.4.4.

Władze wojewódzkie, powiatowe i miejskie doceniały rolę komendantów przysposobienia wojskowego. Według opinii starosty kieleckiego z 6 października 1931 r. komendant obwodowy PW mjr Stanisław Jędruch był „znany ze sprawiedliwości, wysokiego poczucia honoru i pedantyzmu w sprawach służbowych, zdolny, prawy i pracowity”. Komendant powiatowy PW por. Mieczysław Przedpełski przez starostę uważany był za „dobrego instruktora i wychowawcę, utrzymującego bliiski kontakt ze starostą jako przewodniczącym Powiatowego Komitetu PW”. Z kolei kpt. Hubert Klemens, komendant PW na miasto Kielce, oceniany był jako „energeticzny, zdolny instruktor, pomysłowy, lecz trochę nerwowy w stosunkach”⁴⁰.

Działalność wojska w zakresie PW w Kielcach była dość istotna, przyczyniła się do przygotowania społeczeństwa, głównie młodzieży szkolnej i osób działających w organizacjach paramilitarnych, do służby wojskowej, rozwijania tężyzny fizycznej oraz wychowania patriotycznego. Pomimo różnych trudności, w tym finansowych oraz braku odpowiednich obiektów, PW rozwijało się w mieście prężnie i na odpowiednim poziomie, czego przykładem było utworzenie hufców szkolnych czy fabrycznych.

40 APK UWK, sygn.7883, k. 696.

Tadeusz Banaszek (Kielce)**The participation of the army in the military training in Kielce in the Second Polish Republic**

One of the tasks of the Polish Army during the Second Republic of Poland was to prepare the society for the defense of the country, which was carried out through military training and physical education. From 1927, after the creation of the State Office of Physical Education and Military Training, provincial, district and city committees of physical education and military training began to be organized in the area. Military authorities established institutions managing military training in a specific area: district headquarters, division districts and city headquarters. In Kielce, there was the military training headquarters for the city, subordinate to the district headquarters of military training at the 4th Infantry Regiment of the Legions, whose task was to supervise and implement military training and physical education in the newly-established school and factory troops. The army also supported paramilitary organizations that ran military training, such as the Riflemen's Association, the Polish Scouting Association, and veterans' organizations. Training young people and members of paramilitary organizations prepared the society for military service and shaped patriotic attitudes related to the defense of the homeland.

Keywords: Kielce, Second Polish Republic, military training